

Helder zicht op Steenwijkerland

Bewust verlichten betekent ook dat het soms donker mag zijn. Een afweging die past bij een plattelandsgemeente als Steenwijkerland en het landschappelijk waardevolle karakter van onze provincie. In deze beleidsvisie trekken we, met 17 andere Overijsselse gemeenten en de provincie samen op, om een bijdrage te leveren aan een duurzame samenleving. Veiligheid staat met stip op één, maar we 'dimmen' waar mogelijk. Mét lokaal maatwerk. Dat is onze uitdaging voor een heldere toekomst.

1. Voor- en nadelen van verlichting

Veilig en sfeerbepalend

We hebben openbare verlichting om heel veel redenen. Het is belangrijk voor de verkeersveiligheid en geeft mensen een gevoel van sociale veiligheid. Licht versterkt ons rijcomfort en zicht op de weg, ook in de avond en nacht. Daarnaast fungeert verlichting als een vertrouwd baken in onze leefomgeving; het geeft sfeer, zeker als de 'spot' op opvallende bouwwerken wordt gezet zoals een kerk, molen of brug.

De schaduwzijde

Hoe vreemd het ook klinkt, de schaduwzijde van verlichting is het gebrek aan duisternis. Kunstlicht is belangrijk maar niet allesbepalend voor onze veiligheid op straat, daarbij spelen meer factoren een rol. Licht veroorzaakt ook onrust in het slaapritme van mensen, hinder bij dieren en planten en we zien beduidend minder sterren. Bovendien kost licht ons (te)veel: energie, materialen, geld en menskracht.

2. 'Zo verlichten wij in Overijssel'

Krachten bundelen

Steenwijkerland is niet uniek als het gaat om verlichting van de openbare ruimte en de voor- en nadelen die daarbij komen kijken. Vergelijkbare gemeenten in Overijssel maken vergelijkbare keuzes. Zodoende hebben we met een groep van 17 andere gemeenten en de provincie de krachten gebundeld voor meer eenheid in het lichtbeeld, en de beleidsvisie 'Zo verlichten wij in Overijssel' opgesteld. Leidend hierin is het motto "niet verlichten, tenzij". Oftewel: openbare verlichting brandt alleen waar en wanneer het echt nodig is. Bewust verlichten betekent de balans zoeken tussen (verkeers- en sociale) veiligheid en het voorkomen van lichtvervuiling.

In het kort:

- Waar mogelijk passen we alternatieven toe voor licht, zoals markering/reflectie
- We kiezen voor energiezuinige verlichting
- Goed gericht, dus alleen verlichten wat verlicht moet worden
- Dimmen, d.w.z. het lichtniveau aanpassen op het gebruik

In de gezamenlijke beleidsvisie staan niet alleen de functie, waarde en technische mogelijkheden van openbare verlichting centraal, maar ook de beleidskeuzes die horen bij duurzaam en bewust verlichten. De adviezen van de Nederlandse Praktijkrichtlijn (NPR) dienen als richtsnoer.

3. Lokaal maatwerk

Eigen afwegingen

Voor dit lichtplan trekken we gezamenlijk op in de provincie, al maakt Steenwijkerland daarnaast ook eigen licht- en dus beleidskeuzes. Want de unieke kenmerken van deze gemeente vragen om een gerichte aanpak. Daarbij houden we vast aan één ijzeren regel: 'conflictpunten' (zoals risicovolle kruispunten) krijgen altijd voorrang. De verkeersveiligheid weegt zwaarder dan een gewenst type verlichting.

Behalve technische details (bv. soort armaturen, hoogte van masten, kleurtemperatuur) zijn er andere afwegingen die specifiek passen bij onze landelijke omgeving.

Voor verschillende deelgebieden kiest onze gemeente voor maximaal 70% van de verlichtingssterkte. Dit geldt voor: alle centrumgebieden, woonwijken, hoofdwegen binnen de bebouwde kom, fiets- en voetpaden en parken binnen de bebouwde kom, bedrijventerreinen en parkeerterreinen.

Uitzonderingen

In sommige gevallen wijkt Steenwijkerland af van de adviezen van NPR – die qua lichtniveau vaak meer aansluiten op een gebouwde omgeving in stedelijk gebied. *

-Fietspaden buiten de bebouwde kom worden in principe niet verlicht om schijnveiligheid en lichtvervuiling te voorkomen. Onze aandacht gaat uit naar deugdelijk onderhoud van fietspaden en het veilig(er) maken van oversteekplaatsen. Ook wordt gekeken naar mogelijkheden voor dynamische (slimme) verlichting.

-Ook overige wegen buiten de bebouwde kom worden in principe niet verlicht, maar waar nodig wel opvallend ingericht met alternatieven (zoals kleurcontrasten en reflectie). Verder kijken we nauwlettend naar de noodzaak van (beperkte) verlichting bij kruisingen, scherpe bochten en oversteekplaatsen.

*(*Kanttekening: Door afwijkende keuzes te maken sluiten we in Steenwijkerland niet altijd aan bij de algemene, landelijke adviezen. Anderzijds doet 'onze' aanpak geen afbreuk aan de gezamenlijke visie in Overijssel.)*

Nacht in de natuur

De natuur neemt een buitengewone positie in. Bij nieuwe aanleg en vervanging van natuurgebieden geldt: niet verlichten, tenzij zich een uitzonderlijke situatie voordoet. Bijvoorbeeld omdat de route naar een sportterrein door een natuurgebied loopt. In zo'n geval zorgen we voor een dimsysteem en aangepaste lichtsterkte.

Voorop staat dat de nacht nog nacht mag zijn in de natuur, wat van groot belang is voor de biodiversiteit. De Weerribben en De Wieden (beide natura-2000) en het areaal rond de Woldberg worden bewust niet verlicht om verstoring van het dieren- en plantenleven te voorkomen. Deze natuurgebieden kennen toonaangevende flora en fauna en beslaan een groot deel van de gemeente Steenwijkerland.

Stukje Dark Sky

Satellietdata tonen aan dat volledige duisternis zelfs in deze natuurgebieden een zeldzaamheid is. Toch willen we de kansen onderzoeken om toe te groeien naar écht donkere gebieden in Steenwijkerland, geïnspireerd door de ambities van de internationaal erkende Dark Sky parken. Om dat doel te bereiken willen we de lichthinder aanpakken uit kernen rondom de natuurgebieden en vanuit buurgemeenten, zoals de Noordoostpolder (het kunstlicht van kassen).

Een peiling onder inwoners (voorjaar 2024) leert ons dat in meerderheid begrip bestaat voor minder felle verlichting, vooral in de natuur en waar mogelijk en veilig ook elders.* Hiermee bouwen we verder aan het idee “even dimmen graag” uit ons vorige beleidsplan, waarmee we meer ruimte geven aan donkerte.

*(*De resultaten van het inwonerspanel van Steenwijkerland vindt u in bijlage B: Participatie.)*

Licht uit, spot aan

In Steenwijkerland zien we veel enthousiaste initiatieven ontstaan om monumentale gebouwen in de donkere avonduren te verlichten. De gemeente is hier terughoudend in, omdat het ‘aanlichten’ hinder geeft voor dieren die er leven (vleermuizen, vogelsoorten) .

De uitdaging: geen grote lichtbundels die richting hemel schijnen, maar subtiel verlichten om aan de publieke wens gehoor te geven. Alleen monumenten die bepalend zijn voor het dorps- of stadsaanzicht, zoals kerktorens, worden ‘in the spotlights’ gezet.

Hier wordt bewust van boven naar beneden verlicht. De lichtsterkte blijft beperkt en de lampen gaan ’s nachts uit.

Vervanging

Led is energiezuinig en de uitstraling is beter te sturen dan van traditionele verlichting.

Oude lampen worden al lange tijd fasegewijs vervangen, vanaf 2028 volgt ook het resterende deel. De gemeente draait dan volledig op led.

Bij de vervanging van verouderde lichtmasten kiezen we bij voorkeur voor de bestaande locaties.

4. Duurzame lichtpunten

We hebben steeds meer aandacht voor de impact van kunstlicht op de gezondheid van de mens en de verstoring van ons bioritme. Ook in de laatste jaren veel onderzoek gedaan naar de schadelijke effecten van kunstlicht op planten en een groot aantal diersoorten die in hun dag-, nacht- en seizoensritme en voortplanting worden verstoord.

Het donkere landschap heeft te lijden onder (te)veel kunstlicht. Zou het écht donker zijn, dan kun je zo’n tweeduizend sterren aan de Melkweg zien, maar dat is zeer zeldzaam in Nederland.

Door bewust te verlichten – en soms betekent dat níet verlichten – voorkomen we lichthinder en lichtvervuiling en geven we het goede voorbeeld aan andere eigenaren van lichtbronnen.

Dimmen

“Even dimmen graag” was al het uitgangspunt in Steenwijkerland. Door te dimmen kan de lichtsterkte worden afgestemd op de hoeveelheid verkeer. Dimmen bespaart de gemeente fors kosten, gaat lichthinder tegen en geeft in de praktijk toch voldoende licht.

Modulair

Behalve het uitgangspunt ‘niet verlichten, tenzij’ en maatwerk per gebied, maken we ook duurzame keuzes in types lichtmasten en -armaturen. Zo kiezen we voor modulaire ontwerpen (opgedeeld in kleinere, zelfstandige eenheden), zodat losse onderdelen makkelijk kunnen worden vervangen als ze stuk zijn. Deze aanpak verlengt de levensduur van armaturen en past bij onze ambities op gebied van duurzaamheid. Net als het veilig en verantwoord langer in gebruik houden van lichtmasten.

Circulair

Ook de maatschappelijk gegroeide behoefte aan circulariteit (economie zonder afval) speelt een belangrijke rol bij openbare verlichting. Producten en materialen – zoals lichtmasten en armaturen – worden intensiever of langer gebruikt, onderdelen worden gerepareerd en hergebruikt waardoor minder grondstoffen nodig zijn. De Overijsselse gemeenten en de provincie onderschrijven hiermee de rijksdoelen om in 2050 volledig circulair te zijn.

Beperking en beleving

De Overijsselse gemeenten hebben oog voor de lichtbeleving van alle inwoners en weggebruikers, bijzondere aandacht gaat uit naar mensen met een (visuele) beperking zodat ook zij volwaardig kunnen deelnemen aan onze samenleving.

In dit licht bezien kijken we zorgvuldig naar duidelijke markering, voldoende contrasten, verlichting die naar beneden is gericht, de eenheid en lichtsterkte en kiezen we voor warm wit licht dat minder ‘verblindt’.

Sociale duurzaamheid

Ook vinden de gemeenten het belangrijk om kansen te bieden aan mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld door bij aanbestedingen boven een bepaald bedrag voor te schrijven dat 5% wordt ingezet voor Social Return On Investment (SROI). Het doel hiervan is om werkplaatsen en leerplekken te creëren en zo mensen helpen die zonder ondersteuning niet aan het werk komen.

5. Licht en Techniek

Armaturen

Er zijn veel verschillende soorten armaturen en masten voor openbare verlichting. Moderne technische ontwikkelingen maken bewuster verlichten mogelijk; zo kunnen we bij kegelarmaturen (zogenaamde ‘rondstralers’) voortaan beter inregelen waarheen het licht straalt, en zo lichthinder voorkomen. Ook met koUerarmaturen verlichten we alleen daar waar het nodig is.

Richtlijnen

De Nederlandse Praktijkrichtlijn (NPR) wordt in heel Nederland gebruikt om lichtplannen voor de openbare ruimte te maken. Er staan onder andere kwaliteitscriteria in voor de sterkte en eenheid van verlichting. In een gemiddelde drukbevolkte gemeente zijn veel verschillende lichtbronnen en heeft de openbare verlichting een hoge sterkte nodig om op te vallen. In een landelijke gemeente als Steenwijkerland is de omgeving relatief donkerder en is het zicht ook bij een lagere lichtsterkte goed.

Ook de Richtlijn Lichthinder van de Nederlandse Stichting voor Verlichtingskunde (NSVV) geldt als landelijke standaard voor gemeenten: hiermee wordt lichthinder voorkomen. Niet alleen als gevolg van openbare verlichting, maar ook door sport- of reclameverlichting en aangelichte gebouwen en objecten.

Binnen de bebouwde kom houden de Overijsselse gemeenten de adviezen van de NPR aan, buiten de bebouwde kom verlichten ze in principe niet. Waar mogelijk wordt oriëntatieverlichting geplaatst en lichtmasten staan verder van elkaar. Ook de provincie plaatst alleen daar waar het voor de verkeersveiligheid echt noodzakelijk is beperkt verlichting in het buitengebied (bv. Kruispunten en rotondes).

Led en kleur

Ledverlichting is energiezuinig, heeft een lange levensduur (minder onderhoud) en is goed dim- én richtbaar. Redenen waardoor we in Nederland vrijwel altijd kiezen voor led bij de plaatsing of vervanging van openbare verlichting. Nadeel: ledlicht kan fel en wit zijn en daardoor verblindend werken voor dieren. Voordeel: led is er ook in andere kleuren.

Op bedrijventerreinen kiezen we bijvoorbeeld vaak voor koel blauwwit licht, in andere gebieden voor warm wit. Led is ook in groen, rood of amberkleurig beschikbaar. Over het algemeen geldt: hoe lager de Kelvin (K, met deze eenheid wordt de kleurtemperatuur van licht aangegeven) hoe minder blauw en hoe kleiner de verstoring/lichtvervuiling. Wel is specialistische kennis van zowel fauna als verlichting nodig om per gebied de juiste keuzes te maken.

Reflectie & markering

Waar mogelijk passen de samenwerkende Overijsselse gemeenten en de provincie reflectie en markering toe als middel om openbare verlichting te beperken en toch de verkeersveiligheid te garanderen. Denk aan het gebruik van speciale paaltjes, hekken, verf of een lichter wegdek.

6. Verantwoordelijkheid

Gemeenten, provincie en netbeheerders zijn samen verantwoordelijk voor de complete elektrische installatie in de openbare ruimte (ondergronds en bovengronds), en dus aansprakelijk als er iets misgaat. De partijen hebben een eigen zorgplicht voor wat betreft nieuwe verlichting, maar ook onderhoud en tijdige vervanging van lampen, masten en armaturen.

Het elektriciteitsnet bevat naast reguliere straatverlichting ookabri's, aangelichte monumenten en eventuele lichtreclame onder contract met de gemeente. Er mogen geen andere zaken aan worden gekoppeld, zoals feestverlichting. Masten zijn puur berekend op de draagkracht van hun armatuur, daarom mogen hier zonder toestemming geen decoraties, bloembakken, reclameborden e.d. aan worden bevestigd.

7. Financiën

Op korte termijn zijn voor de gemeente Steenwijkerland geen extra kosten verbonden aan de uitvoering van deze beleidsvisie. Eerder heeft de raad al budgetten beschikbaar gesteld voor de investering in armaturen en lichtmasten tot en met 2027. Vanaf 2028 gaan we het resterende deel van de traditionele verlichting vervangen, die financiën worden nog nader uitgewerkt.